

Савченко Єгор Юрійович,
аспірант третього року навчання,
кафедра приватного права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ЧИ Є БІТКОЇН ГРОШИМА: ПРАВОВИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Анотація. Поява першої криптовалюти і її поширення в приватно-правовому обороті спричинили дискусії щодо можливості визнання біткоїна новою формою грошей. У цій роботі досліджено питання віднесення біткоїна до категорії грошей крізь призму економічної теорії, права та положень законодавства.

Біткоїн з'явився в 2009 р. як повністю пірінгова версія системи електронної готівки, що дає можливість надсилати онлайн-платежі напряму від однієї сторони до іншої, оминаючи будь-які фінансові установи ¹. Очевидно, що метою розробників першої криптовалюти був намір створити платіжний засіб, який перебував би під цілковитим контролем їхнього власника, зберігав свою цінність із часом і який могли би використовувати для здійснення транзакцій без посередників. Попри на перший погляд просту та зрозумілу ідею застосування новітнього цифрового інструменту, неочевидним залишається питання використання біткоїна в цивільно-правовому обороті як грошей, з огляду на економічну теорію грошей, законодавчі обмеження та суспільний інтерес.

121

¹ Накамото С. Біткоїн: електронна пірінгова система готівки. Bitcoin – Open source P2P money. URL: https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_uk.pdf (дата звернення: 21.02.2025).

Загалом існує три класичні теорії розуміння грошей: функціональна (виконання грошима функцій засобу обміну, збереження вартості та одиниці обліку), чарталістська (гроші є суто юридичним об'єктом, який може створювати лише держава та, відповідно, мати монополію на їхню емісію або на контроль за такою емісією) та металістська (вартість грошей має бути прив'язана до базового активу, що має незалежну ринкову вартість, — найчастіше йдеться про дорогоцінні метали, складність видобутку яких обмежує емісію грошей).

Біткоїн не можна віднести до цивільно-правової категорії грошей відповідно до чарталістської теорії, адже на законодавчому рівні цей цифровий інструмент не є законним платіжним засобом.

122 Не можна не погодитись із видатним економістом Людвігом фон Мізесом, який вважає, що концепція грошей як утворення закону та держави є явно неспроможною. Вона не підтверджується жодним явищем ринку. Приписувати державі владу диктувати закони обміну означає ігнорувати фундаментальні принципи суспільства, що використовує гроші ². Тож підхід щодо невизнання біткоїна грошима лише на підставі законодавчих приписів не відповідає свободі не лише економічних, а й, насамперед, приватно-правових відносин.

Неможливо віднести біткоїн до категорії грошей і відповідно до теорії металізму, адже він не прив'язаний до жодного базового активу.

Разом з тим, Сайфедін Аммус і Томас Джігерс, які фактично є прихильниками своєрідного «цифрового металізму», що прийшов на зміну класичному, вважають, що біт-

² Mises L. V. The theory of money and credit. New Haven : Yale University Press, 1953. URL: https://cdn.mises.org/The%20Theory%20of%20Money%20and%20Credit_3.pdf (дата звернення: 21.02.2025).

коїн є приватними грошима, попри відсутність базового активу, до якого він «прив'язаний». Посилаючись на теорію «надійних грошей» австрійської школи економіки, відповідно до якої гроші — це ринковий товар, обсяг пропозиції якого не підконтрольний державі та який має високий ступінь продаваності ³ і який не втрачає своєї цінності в часі, Сайфедін Аммус доходить висновку, що біткоїн відповідає критеріям надійних грошей, оскільки це продукт вільного ринку, пропозиція якого суворо лімітована, він має високу продаваність і не піддається державному втручання ⁴. Схожий підхід висловлює Томас Джігерс, який вважає біткоїн «покращеною версією золота» та формою грошей: ця криптовалюта обмежена в кількості 21 мільйон одиниць, що гарантує обмеженість пропозиції; біткоїн не піддається корозії та псуванню, тому є безмежно довговічним; він є портативним, оскільки може бути переданий за допомогою смартфона; його можна поділити на мільйони частин; біткоїн набирає обертів як одиниця обліку, а його використання як засобу обміну швидко зростає у всьому світі. Саме висока продаваність і здатність зберігати вартість, на переконання автора, робить біткоїн грошима, хоча автор і визнає, що біткоїн не досяг «зрілості» в аспекті розвитку ринкової інфраструктури та зменшення юридичних обмежень ⁵.

Прихильники функціональної теорії грошей також не вважають біткоїн грошима. Їв Мерш зазначає ⁶, що віртуальні валюти, і зокрема біткоїн, отримали лише фрагмен-

³ Легкості продажу будь-коли з мінімальною втратою ціни.

⁴ Ammous S. *The Bitcoin Standard: The Decentralized Alternative to Central Banking*. Wiley, 2018.

⁵ Jeegers T. *Understanding Crypto Fundamentals: Value Investing in Crypto Assets and Management of Underlying Risks*. Apress L. P., 2023.

⁶ Mersch Y. *Virtual or virtueless? The evolution of money in the digital age*. London, 2018. URL: <https://www.bis.org/review/r180208e.pdf>.

тарне визнання як засіб обміну; хоча деякі роздрібні торговці приймають біткоїн, їхня кількість незначна, і фактична кількість транзакцій залишається низькою порівняно з операціями, що здійснюються платіжними системами з грошовими коштами. Через відсутність загальноприйнятності віртуальних активів як одиниці обліку, останні, на переконання автора, не можуть виконувати другу із зазначених функцій грошей. Автор вважає, що криптовалюти не є також і засобом збереження вартості, через високу волатильність. Не вважає біткоїн грошима і Насім Ніколас Талеб⁷, адже оброблення транзакцій займає набагато більше часу, ніж у комерційних платіжних системах, а за своєю структурою блокчейн біткоїна не здатен обробляти великий обсяг транзакцій. Крім того, у всій економіці немає товарів чи послуг із фіксованою ціною у біткоїнах, яка б залишалася стабільною у фіатних валютах. Автор вважає, що біткоїн не може бути засобом збереження вартості ні в коротко-, ні в довгостроковій перспективі, тому що його очікувана вартість не перевищує нуль, адже біткоїн потребує постійного інтересу з боку користувачів, щоб зберігати свою цінність і продовжувати своє існування, на відміну від дорогоцінних металів.

Послугуючись найбільш популярною і вживаною функціональною теорією грошей, можна стверджувати, що біткоїн станом на сьогодні не виконує функцію одиниці вартості, з огляду на волатильність його ціни. Проте волатильність сама по собі не є його базовою ознакою чи певною характеристикою: у міру збільшення кількості власників біткоїна його вартість має коливатись все меншою мірою, адже поточні різкі зміни в ціні криптовалюти пов'язані здебільшого з «вливанням або відпливом ліквідності». На перший погляд, біткоїн не є надійним засобом

⁷ Taleb Nicholas N. Bitcoin, currencies, and fragility. *Quantitative Finance*. 2021. Pp. 1–7. URL: <https://doi.org/10.1080/14697688.2021.1952702> (дата звернення: 23.02.2025).

збереження вартості через свою волатильність. Однак більш глибокий аналіз показує, що хоча в короткостроковій перспективі його ціна може суттєво знижуватися, цей фактор може нівелюватися довгостроковою тенденцією до зростання. Біткоїн використовують як засіб обміну, проте він не набув того масштабу загальнозживаності, який мають класичні гроші. Разом з тим, ефект загальнозживаності значною мірою може залежати від наявності чи відсутності юридичних обмежень на використання криптовалют, а також впливу держави на процес поширення цього інструменту в суспільних відносинах.

Так, згідно з частиною першою статті 192 ЦК України ⁸, законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України — гривня. А відповідно до частини сьомої статті 4 Закону № 2074-IX ⁹, яка визначає правовий статус віртуальних активів, встановлено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Виходячи із змісту вищевказаних положень можна дійти висновку, що законодавець встановлює повну заборону на використання біткоїна як засобу платежу.

Як влучно зазначає М. І. Козюбра, норма права не виникає автоматично, лише тому, що правовий акт видано державним органом. Щоб стати правовою, вона має бути легітимована суспільством як така. Люди повинні на практиці користуватися цією нормою, втілювати її приписи у життя, здійснюючи права та виконуючи обов'язки, зафіксовані у ній. У протилежному випадку правове регу-

125

⁸ Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

⁹ Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

лювання державою суспільних відносин не відбуватися¹⁰.

Відкидаючи позитивістські підходи до визначення способів використання об'єктів цивільних прав та майна особи, яке перебуває в цивільному обороті, при аналізі питання надання віртуальним активам юридичного статусу грошей особливо важливо враховувати потенційні ризики, які вони несуть для цінової та фінансової стабільності, адже право захищає не всі, а лише ті суспільні інтереси, які важливі для суспільства, водночас ігноруючи приватні інтереси окремих індивідів¹¹. Використання біткоїна як грошей може призвести до часткової заміни національної валюти у вітчизняному грошовому обороті, що може мати наслідком знецінення гривні.

126

Станом на сьогодні біткоїн не можна віднести до категорії грошей, послуговуючись класичними теоріями їх походження. Разом з тим, слід визнати, що біткоїн може на практиці використовуватися учасниками цивільного обороту як засіб платежу, а віднесення цієї криптовалюти до грошей згідно з функціональним підходом може істотно залежати від зняття юридичних обмежень на використання біткоїна як платіжного засобу та ступеня розвитку цифрової та фінансової.

Разом з тим, враховуючи поточний стан обмеженого використання учасниками цивільних правовідносин біткоїна як засобу платежу та наявні вразливості економіки нашої держави, визнання біткоїна грошима або платіжним засобом на законодавчому рівні наразі не вбачається доцільним.

¹⁰ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Baite, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>.

¹¹ Чубоха Надія. Співвідношення інтересу та суб'єктивного цивільного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 56–59. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/13>.